

Топішко Н.П.,

старший викладач кафедри економічної теорії

Національний університет «Острозька академія»

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Стабільність і розвиток соціально-економічної системи є результируючою економічної ефективності й соціального компромісу. Втіленням останнього являється соціальна політика держави та її складова - система соціального захисту населення (СЗН). Створення ефективного механізму управління соціальними процесами передбачає її удосконалення на принципах системності, соціальної справедливості, фінансової обґрунтованості та ефективності з метою оцінки потреби населення в соціальних послугах, оптимізації розподілу і використання обмежених бюджетних коштів, зменшення соціальної нерівності,

В економічній теорії і практиці України тільки розробляється модель дієвого механізму СЗН, адекватного сучасним змінам. Формується комплексний і системний підхід до вирішення нагальних завдань. Актуальною є не тільки гармонізація суспільні відносини, а й вбудова системи СЗН в механізм економічного зростання і соціального розвитку суспільства. У сучасних умовах неможливо автоматично застосувати досвід організації системи СЗН високорозвинутих країн. Потрібна широкомасштабна, комплексна державна програма її реформування на основі системного підходу до складових соціальної захищеності людей, розробки й вдосконалення законодавчо-правових засад соціальних гарантій і стандартів, забезпечення їх фінансово-економічного підґрунтя, інформаційного та організаційно-програмного супроводу.

Ступінь виконання державою соціально-захисної функції залежить не тільки від обсягу ВВП, величини зведеного бюджету, а й від моделі соціально-економічного розвитку, де визначається ступінь участі держави в регулюванні

процесів перерозподілу доходів. Модель СЗН є одним із конкретних механізмів реалізації її системного визначення.

Затяжний характер реформ, їхня невизначеність, відсутність стійкого економічного розвитку, політична нестабільність, низький рівень життя значної частини населення, поширення тінізації економіки обмежує можливості, знижує ефективність соціальних заходів. Потрібна консолідація суспільства, розвиток економічного потенціалу, внутрішньополітична стабільність, підтримка активної та ініціативної діяльності громадян. Необхідно підтримувати зусилля громад до самоорганізації їх членів навколо вирішення конкретних соціальних проблем. Важливо активізувати прагнення людей до самостійного вирішення своїх життєвих проблем.

Чимало значних соціальних стандартів, що були усталеними і звичними в командно-адміністративній системі, або демонтовано взагалі, або ж суттєво звужено під час ринкових трансформацій. Переорієнтація існуючої «асоціальної» моделі в напрямі загальноцивілізаційного поступу потребує вирішення цілого ряду важливих і більш конкретних проблем як в поточному періоді, так й у більш віддаленій перспективі.

Насамперед, необхідно докорінно переглянути стратегію реформування відносин власності як фундаменту, на якому базуються всі інші соціально-економічні процеси та реформи. По суті воно звелось до приватизації за будь якої ціни і втрат суспільства державної власності вузьким прошарком осіб, наближених до влади, або ж безпосередньо до неї входять. Наявна значна нерівномірність у перерозподілі багатства між різними верствами населення і вона посилюється. Необмежене збагачення дуже вузького прошарку суспільства неминуче відбивається на погіршенні фінансового становища решти населення країни. За даними журналу «Forbes», в Україні у 2008 р. було сім мільярдерів, статки яких оцінювались у 29,3 млрд.дол. (для порівняння: доходна частина держбюджету країни складала 28,8 млрд. дол.). За розрахунками О.Яроша та О.Пушкарьова, якщо не було б концентрації національного багатства у них, а були лише 7423 мільйонера з їх статками на той час, це дало б можливість

збільшити фактичний прожитковий рівень на одну людину в три рази і більше [1, с.74, 77]. У 2011 р. в Україні було вже 23 мільярда.

Враховуючи, що за своєю сутністю СЗН є багатоаспектним суспільним явищем, яке включає правовий, економічний, управлінський механізми державної соціальної політики, то реформування багаторівневої, багатофункціональної, розгалуженої системи СЗН повинно носити комплексний характер. Включати удосконалення організаційно-правових заходів щодо діяльності інститутів СЗН і законодавчо-нормативного поля їхньої діяльності. Достатньо уваги потрібно надати управлінському аспекту як системи скерованих взаємовпливів державних інституцій. У цьому контексті важливо визначитися зі ступенем соціальної відповідальності держави, роботодавця і працівника за створення умов для забезпечення соціальної захищеності особи і соціальної стабільності суспільства. Відповідно потрібно переглянути принципи побудови, організації, фінансування та управління системою соціальної підтримки населення.

Реформування системи соціальної захищеності громадян повинно відбуватися з врахуванням двох напрямків її забезпечення:

- через перерозподіл національного доходу державою на основі фінансування соціальних програм для усунення наслідків соціального дисбалансу і реального забезпечення закріплених у національному законодавстві соціальних прав і свобод особи;
- створення умов для самозахисту громадян і надання права вибору соціальної послуги на ринку послуг, у т.ч. на страхових засадах соціального захисту.

Зазначені підходи дозволяють не тільки гармонізувати суспільні відносини, а й зробити систему СЗН важелем соціально-економічного розвитку. При реформуванні чинної системи СЗН має бути врахована потреба суспільства в удосконаленні не тільки механізмів перерозподілу доходів, скерованих на підтримку матеріального добробуту громадян, а й на створення умов для розширення можливостей розвитку і створення безпечного середовища, забезпечувати їх доступність для всіх категорій населення.

Соціальна політика інтегрована в усі суспільні відносини і сфери життя. Її сутність та механізми реалізації визначаються законодавством країни. Законодавчий механізм СЗН в основному вже створений, проте нормативно-правова база потребує подальшої розробки та удосконалення. Для реалізації соціальних прав необхідна взаємодія всіх членів суспільства на основі забезпечення справедливого розподілу благ і рівного доступу до них.

Недосконале відпрацювання юридичного механізму соціального захисту зумовлене дією багатьох чинників, у т.ч. незавершеністю ґрунтовної і комплексної розробки теоретичних засад СЗН, його категоріального апарату. У законодавчих актах існує термінологічна невизначеність і неузгодженість стосовно понять “соціальний захист”, “додатковий соціальний захист окремих категорій населення” (пільг за професійною ознакою та за соціальним статусом особи), “спеціальний соціальний захист” (напр., пенсійне забезпечення військовослужбовців), “особливий захист”, “соціальне забезпечення”, “соціальна допомога” тощо. Перенасиченість, заплутаність, складність законодавчо-нормативного забезпечення права соціального захисту утруднює розуміння, тлумачення і застосування законодавства.

Це стосується й пенсійного забезпечення. Відсутні єдині підходи щодо визначення сутності пенсії: вона є винагородою (компенсацією) за минулу працю чи не є такою. Висловлюється думка, що пенсія – це соціальний безеквівалентний платіж за минулу працю, але тільки в частині соціальних пенсій в солідарній системі пенсійного забезпечення [2]. У накопичувальній же пенсійній системі недержавного пенсійного страхування пенсію не можна розглядати з таких позицій. Вона є наслідком перерозподілу доходу людини протягом її життя.

Недоліком діючої системи нарахування пенсій є застосування різних механізмів обчислення вислуги років і трудового стажу для різних категорій працівників. У нових законодавчих актах пенсійного забезпечення і страхування використовуються складні й незрозумілі для більшості громадян формули. Проблемою є також часті зміни пенсійного законодавства, відсутність чіткого взаємозв'язку між виплатою пенсій і трудовим внеском, з урахуванням

демографічної ситуації існує значне навантаження на працююче населення.

Недостатньо врегульованими є аспекти, що стосуються становлення і розвитку нормативно правової бази соціального страхування, оптимізації величини страхових внесків, розподілу коштів соціального страхування тощо. Як правило, досліджується страховий ринок. Сфера організаційно-правових аспектів соціального страхування залишається недостатньо розробленою. Потребують уваги питання стосовно внесків на соціальне страхування, розподілу коштів соціального страхування тощо.

Гострою проблемою соціального страхування і соціального забезпечення залишається розміри матеріального забезпечення осіб. У чинному соціальному законодавстві України соціальні стандарти визначені як соціальні мінімуми, до того ж вони занижені. Прикладом може бути практика застосування такого нормативу як «рівень забезпеченості прожиткового мінімуму». Прийняття підзаконних актів часто обмежує права громадян на соціальну допомогу. Така ситуація багато в чому пояснює відсутність єдиного кодифікованого акту, який би визначив систему СЗН, її складові, принципи побудови, механізми їх економічного забезпечення і організаційно-правового регулювання відносин щодо забезпечення соціальної захищеності громадян.

Потребують подальшого удосконалення й організаційно-правові форми реалізації права людини на соціальну захищеність (соціальне страхування, соціальна допомога, соціальне забезпечення). Організаційно-правові форми СЗН різняться за колом осіб, що підлягають охопленню; джерелами і способами фінансування; видами, умовами та розмірами забезпечення; органами, що його здійснюють. Потрібно чітко розмежувати основні форми соціального захисту й методи його надання. Система соціального страхування повинна поступово стати повномасштабною і унеможливити зубожіння населення у разі настання страхових подій. Для цього потрібна стабілізація і розвиток економіки, активна політика на ринку праці, активізація зусиль громадян до самозахисту.

Серед основних проблем чинної системи СЗН є її дотаційність як наслідок не тільки нестачі фінансових ресурсів, а й розгляду українського суспільства як

суцільно бідного. Не враховується високий рівень тінізації доходів громадян. Це спричиняє значне навантаження на зведений бюджет країни. Важливо посилити адресність соціальної допомоги бідним на основі врахуванням не тільки сукупного доходу сім'ї, а й її витрат. Перейти від надання допомоги по малозабезпеченості та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг і палива до надання єдиної адресної соціальної допомоги. З цією метою розробити соціальні паспорти для сімей, які потребують такої допомоги.

Рациональному використанню коштів на соціальні потреби сприяло б також створення єдиної бази даних не тільки про внески на загальнообов'язкове соціальне страхування, а й здійснені виплати (страхові і нестрахові). Потрібен чіткий облік коштів, спрямованих із бюджетів усіх рівнів на надання соціальних послуг і виплат. В ідеалі варто було б ввести централізований облік й витрат підприємств на такі цілі (соціальний розвиток колективу, надання соціальної допомоги). Потрібні більш ґрунтовні соціальні прогнози, у т.ч. прогнози рівня життя населення. Вони є основною формою державного регулювання соціального захисту. Розроблені на їх основі державні соціальні програми є складовою державних індикативних планів.

Список використаних джерел:

1. Ярош О., Пушкарьов О. Шляхи подолання соціальної несправедливості й нерівності в Україні / О. Ярош, О.Пушкарьов // Економіка України. – 2011. - № 3. – С.70-77.

2. В.И.Гуров. Содержат ли работающие пенсионеров. – 2000.- 4 марта 2011 г. – F 6-7.